

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ПОЛІТИКА

УДК 371

ДІАГНОСТИКА АТРИБУТІВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**А. Б. Почтовюк, кандидат наук з державного управління.
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського**

© Почтовюк А. Б., 2013.

Стаття отримана редакцією 27.09.2013 р.

Вступ. Необхідність ретельного аналізу цілей, засобів та результатів діяльності постає при розв'язанні основних проблем сучасного світу, у тому числі менеджменту освіти. Логіко-гносеологічний аналіз співвідношення мети, засобів і результату діяльності дозволяє зрозуміти, що не мета виправдовує засоби, а навпаки, тільки засоби здатні виправдати мету, оскільки результат людської діяльності є функцією засобу, а не функцією мети. Для системи вищої освіти (СВО), яка є складною розвинутою формою діяльності людини, мета може формуватися як науково обґрунтована ідея усвідомленої потреби чотирьох суб'єктів системи вищої освіти (ВО) (індивідуума, держави, роботодавця та вищої школи (ВШ)). Чим більше така мета буде виражати їхні інтереси та потреби, тим більше вона об'єднує навколо себе людей, за законом діяльності яких вона стає. Такі цілі будуть перетворюватись із цілей, поставлених окремими особами-суб'єктами системи вищої освіти, в цілі суспільних груп, а останні знову таки в цілі окремих суб'єктів.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Для визначення атрибутів раціональності діяльності вищої школи були вивчені дослідження таких учених: В. Соловйова, який вважає, що закон композиції-пропорційності методологічно обумовлений поняттям «система» і є логічною основою реалізації процедури системної формалізації, або моделювання, штучних соціальних утворень, що відображає основні системні властивості: цілісність, структуру, ієрархію, функціональні зв'язки елементів між собою і з навколишнім середовищем. У своїх працях В. Алієв підкреслює, що закон пропорційності в управлінні торкається не тільки сфери взаємодії між суб'єктом і об'єктом управління. На думку М. Трубникова, будь-яку діяльність як систему можна розкласти на три підсистеми. Перша підсистема «Мета», друга – «Засіб», третя – «Результат».

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні підходів до діагностики атрибутів раціональності діяльності вищої освіти; Розглянуто вихідні умови проведення діагностики атрибутів раціональності діяльності системи вищої освіти.

Методи. У статті використано методи: наукового пізнання, порівняння, системного аналізу, логіко-гносеологічного аналізу, емпірико-теоретичні, формалізації, а також абстрагування.

Основний матеріал і результати. Будь-яку діяльність як систему можна розкласти на три підсистеми. Перша підсистема «Мета» визначає по ходу діяльності мішені, виробляє конкретні цілі та завдання діяльності, контрольні значення процесів. Друга підсистема «Засіб» визначає найбільш ефективні та якісні способи досягнення поставленої мети, контролює реалізацію процесу за контрольними значеннями. Третя підсистема «Результат» аналізує отримані й одержувані ефекти, робить узагальнення, виробляє значущі судження, які надалі використовує перша підсистема «Мета» для постановки нових цілей і друга підсистема «Засіб» для пошуку алгоритмів розв'язання задачі [Т.5, с.8] (рис.1).

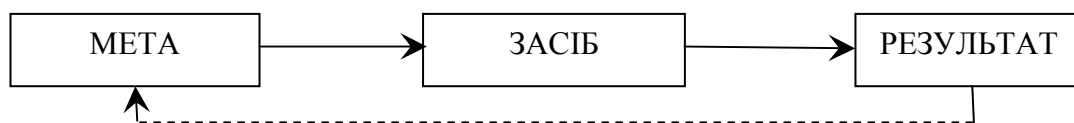

Рис. 1. Три підсистеми людської діяльності

Мета виступає свого роду ідеальним образом певного предмета потреби, з одного боку, та предмета діяльності, з іншого. Відтворення такого предмета є доцільною діяльністю, для якої характерне повторення раніше виконаного акту дії, реалізованої мети. Тоді співвідношення мети – уявлення про результат діяльності – з її дійсним результатом є неначе заздалегідь відомим. Таке співвідношення мети та результату можна визначити як екстенсивне, або репродуктивне, відношення. Тут маємо мету лише у кількісному відношенні, оскільки ще не задоволена потреба, яка її визначила. У якісному відношенні мета як така вже відсутня, оскільки вона вже реалізована, та залишається лише повторити необхідну кількість разів той процес, котрий уже неодноразово виконувався [5, с. 60].

Одночасно конкретна мета стає такою лише у співвідношенні із засобом і тільки стосовно засобу, де засіб є лише абстрактною «здатністю слугувати меті». Будучи реальною силою, засіб покликаний лише поєднати мету із предметом діяльності та визначити результат цієї діяльності. Саме засіб реалізації бере участь у «визначенні», або «нанесенні», результату [5, с. 99, 113].

У більш загальному вигляді структура акту цілепокладання виглядає як відношення суб'єктивної мети та засобу визначення мети, відношення засобу визначення цілі та засобу її реалізації, відношення засобу реалізації та результату діяльності. Дійсний результат цільової діяльності може бути тотожний, або навіть повністю відповідати поставленій меті, лише настільки, наскільки зміст засобів визначення мети тотожний змісту засобів її реалізації. Результат повинен відрізнятися від поставленої мети настільки, наскільки засіб-поняття відрізняється від реального засобу. На практиці, дійсним результатом виявляється не зовсім те, що закладалось у поняттях, і припускалось у суб'єктивних цілях людини. Проте саме ця ідеальна тотожність результату діяльності та суб'єктивної мети є кінцевою логічною основою цілепокладання [5, с. 116].

За ідеальні будемо вважати умови тотожності мети й результату, де мета – ідеальне уявлення результату, що його належить досягти завдяки діяльності.

Отже, першою вихідною умовою проведення аналізу атрибутів раціональності діяльності вищої освіти є визнання наявності діалектичного дуалізму у взаємодії цілей – механізмів – результатів по кожному суб'єкту СВО.

У своїй діяльності суб'єкти СВО безпосередньо керуються не просто потребою, а усвідомленою потребою, тобто інтересом. Суб'єкт СВО реалізує себе у складі системи вищої освіти, тому цілепокладання виконує функцію співвідношення діяльності окремого суб'єкта СВО (індивідуума, держави (суспільства), роботодавця та вищої школи) з його становищем у цій системі вищої освіти.

Другою умовою дослідження атрибутів раціональності діяльності ВО є сполучення цілей-результатів усіх суб'єктів СВО з метою задоволення окремих інтересів кожного із цих чотирьох суб'єктів. Тобто місія ВШ вважається реалізованою, якщо інтереси усіх суб'єктів СВО реалізовано на рівні результату.

Використовуючи кубічну раціоналістичну модель ВО, нескладно уявити, що ідеальною є ситуація, коли цілі, механізми та результати повністю відповідають інтересам особистості, суспільства, ринку праці та вищої школи (рис. 2) [4, с. 63].

Система рівнянь, яка описує форму ідеального куба СВО, має вигляд:

$$\begin{cases} x_a + x_b + x_c + x_d \leq 4 \\ y_a + y_b + y_c + y_d \leq 4, \\ z_a + z_b + z_c + z_d \leq 4 \end{cases}$$

де a, b, c, d – умовні позначення кожного з інтересів особистості (споживача), держави (суспільства), ринку праці та вищої школи, тобто $i = \{a, b, c, d\}$;

x_a, x_b, x_c, x_d – ступінь правильності формування мети розвитку суб'єкта;

y_a, y_b, y_c, y_d – ступінь відповідності обраних засобів цілям суб'єкта;

z_a, z_b, z_c, z_d – ступінь отримання суб'єктом затребуваного результату.

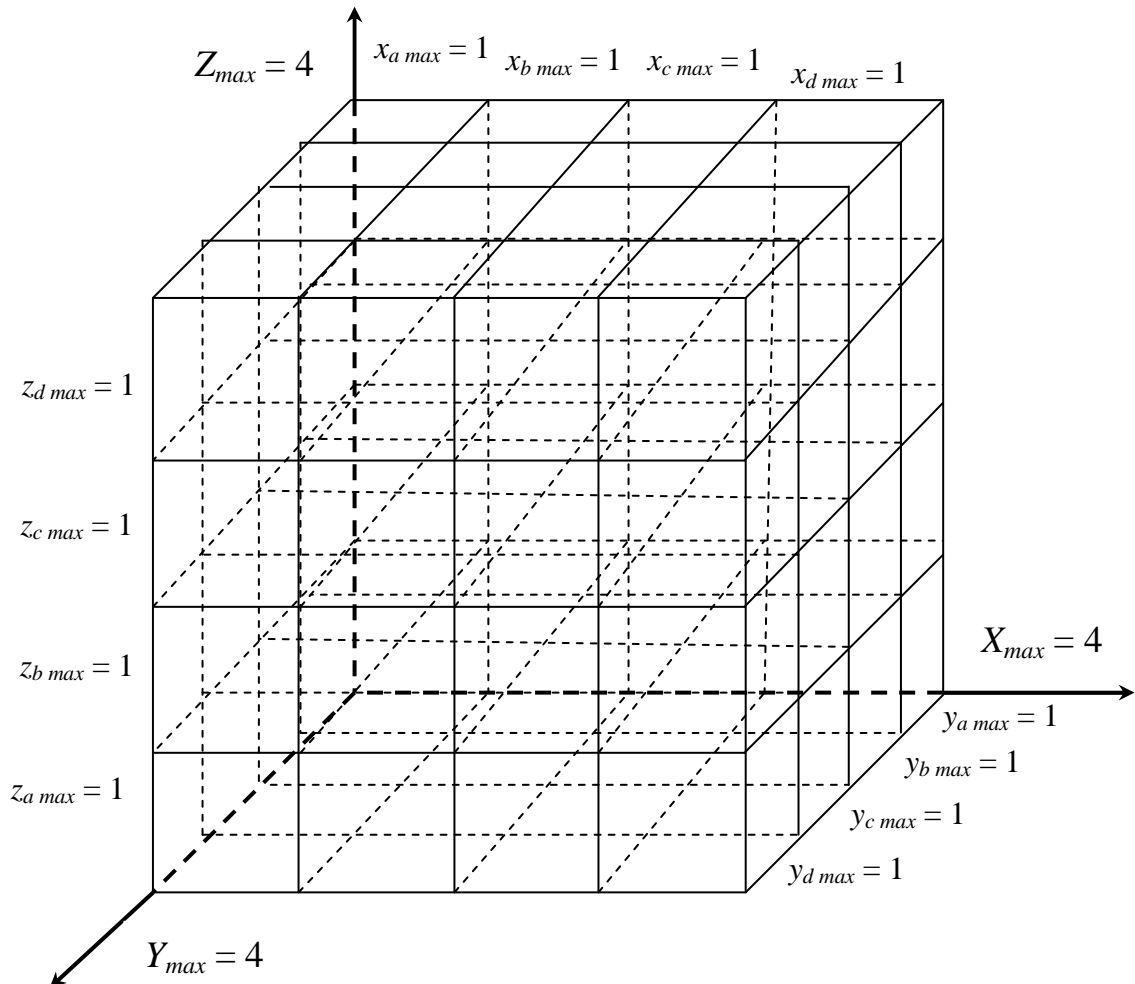

Рис. 2. Числове подання кубічної раціоналістичної моделі СВО

Доцільно підкреслити, що у разі одночасного недосягнення інтересів індивідуума (споживача), суспільства (держави), роботодавця та вищої освіти у їх сполученні за цілями, ін-

струментами й результатами ідеальна раціоналістична модель СВО набуває комплексу зовнішніх деформацій своїх складових частин.

Підсумовуючи, очевидно, що для визначення ступеня досягнення ідеальної раціоналістичної моделі СВО, тобто максимального сполучення результатів чотирьох суб'єктів, достатньо знайти значення невідомих результатів z_a , z_b , z_c та z_d (від 0 до 1 або у відсотках). Для моделі СВО – це максимальний об'єм куба.

Цілі та завдання досить складно піддаються кількісному (числовому) вимірюванню. При цьому результат має широке коло показників оцінювання. Саме результат є тим кількісним показником, який відображає, наскільки правильно суб'єктами СВО було поставлено цілі та обрано засоби їх досягнення. Із часом змінюються всі чотири результати z_a , z_b , z_c та z_d . Цілі поступово стають результатами, постійно змінюючи складові раціоналістичної моделі у просторі XYZ.

Наступним кроком є визначення закону, або поняття теорії організації, він здатний найбільш точно описати взаємозв'язок між результатами суб'єктів СВО, урахувавши їх динамізм та змінність у просторі й часі. Закони організації єдині для всіх об'єктів, у яких самі різномірні об'єкти (елементи) об'єднуються структурними зв'язками. Отже, не є винятком й елементи – суб'єкти СВО, які також мають підпадати під дію цих законів організації.

Таким чином, третьою вихідною умовою проведення дослідження атрибутів раціональності діяльності вищої освіти є рівнопропорційність результатів, тобто інтересів суб'єктів СВО. Стає неможливим досягнення результатів одних суб'єктів за рахунок інших. Рівнопропорційний зв'язок між усіма результатами суб'єктів СВО полягає у тому, що цілі-результати суб'єкта 1 так відносяться до інтересів суб'єктів 2, 3, 4, як цілі-результати суб'єкта 2 до інтересів суб'єктів 1, 3, 4, і навпаки, цілі-результати суб'єкту 3 так відносяться до інтересів суб'єктів 1, 2, 4, як цілі-результати суб'єкта 4 до інтересів суб'єктів 1, 2, 3 тощо.

Схематично взаємозв'язок між досягнутими результатами діяльності по кожному суб'єкту СВО зображено на рис. 3.

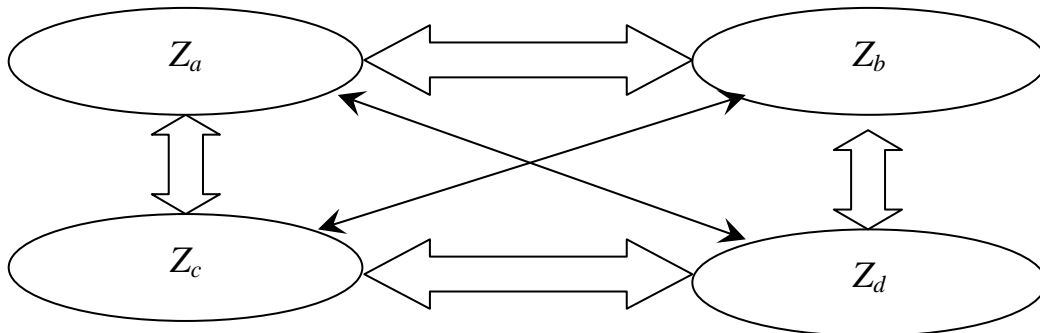

Рис. 3. Двовимірний взаємозв'язок результатів діяльності суб'єктів СВО

Як вважає В. Соловйов, закон композиції-пропорційності методологічно обумовлений поняттям «система» і є логічною основою реалізації процедури системної формалізації, або моделювання, штучних соціальних утворень, що відображає основні системні властивості: цілісність, структуру, ієрархію, функціональні зв'язки елементів між собою і з навколишнім середовищем. З іншого боку, він є методичною основою реалізації закону єдності аналізу-синтезу в частині подання структури синтезованого поєднання досліджуваних об'єктів чи явищ, у нашому випадку – СВО. Пропорційність, по суті, відображає закономірні кількісні співвідношення композиції, або структури, елементів та їх зв'язків. Тому, коли говоримо про композиції, чи структури, системи, то обов'язково припускаємо дотримання законів пропорційності елементів системи і, навпаки, пропорційність може бути реалізована тільки через композицію, тобто композиція й пропорційність не існують одна без одної, не мають сенсу [3, с. 427].

В. Алієв підкреслює, що закон пропорційності в управлінні торкається не тільки сфери взаємодії між суб'єктом і об'єктом управління. Наприклад, дуже актуальним нині є питання

дотримання правильного співвідношення між колегіальністю і единоначальністю, організацією та самоорганізацією, що становить одне з найважливіших завдань управління. Від його правильного розв'язання багато в чому залежать ефективність і дієвість управління [1, с.118 – 122].

Для біологічних систем закон пропорційності є об'єктивним, для технічних і соціально-економічних – більшою мірою суб'єктивним, регульованим людиною. Досягнення необхідних пропорцій, пропорційності, відповідності, співвідношень у межах організації будь-якої природи рівнозначно підвищенню життєздатності системи та ефективності її функціонування.

Кожна організація прагне придбати, створити або зберегти у своїй структурі всі необхідні ресурси, які знаходяться в заданій пропорції. В аналітичному вигляді закон пропорційності може бути подано такими виразами:

$$\text{Композиція } N \subset [R_1, R_2, \dots, R_N > 0; K_1, K_2, \dots, K_N > 0];$$

$$\text{Пропорційність } K = \sum_{i=1}^n (K_i \cdot R_i) \rightarrow R_{\max};$$

$$R \rightarrow N \rightarrow \max K_i = \frac{R_i}{\sum_{i=1}^n R_i},$$

де R_i – набір ресурсів організації в області i ;

K_i – коефіцієнт ефективної супідрядності в наборі елементів.

Існування організації СВО за законом пропорційності можливе за умов:

наявності необхідних ресурсів (R_i) і комунікацій між ними (K_i);

використання ресурсів ($K_i \cdot R_i$), які повинні забезпечувати найкращий результат;

слідкування за стратегічними, тактичними і оперативними змінами та внесення відповідних змін в набір та пропорцію ресурсів;

зміни змісту набору ресурсів і їх пропорцій не повинна виходити за межі нормативного рівня;

має бути обґрунтований план діяльності та розвитку;

набір ресурсів і їх пропорції повинні бути обмежені раціональними рамками для їхнього ефективного використання;

заплановані до використання ресурси мають підходити один до одного за всіма характеристиками [2, с. 35 – 36].

Невідповідність між частинами цілого називається диспропорцією, яка знижує стійкість і ефективність системи, сприяє її руйнуванню [6, с. 81 – 82].

Таблиця 1. Пропорційні співвідношення результатів суб'єктів СВО

	z_a	z_b	z_c	z_d
z_a	1	$\frac{z_a}{z_b}$	$\frac{z_a}{z_c}$	$\frac{z_a}{z_d}$
z_b	$\frac{z_b}{z_a}$	1	$\frac{z_b}{z_c}$	$\frac{z_b}{z_d}$
z_c	$\frac{z_c}{z_a}$	$\frac{z_c}{z_b}$	1	$\frac{z_c}{z_d}$
z_d	$\frac{z_d}{z_a}$	$\frac{z_d}{z_b}$	$\frac{z_d}{z_c}$	1

За умов рівнопропорційного зв'язку між чотирма суб'єктами СВО за атрибутом результативності, збільшення або зменшення результату за одним суб'єктом здатне вплинути на результати для інших суб'єктів СВО у тому ж напрямку.

Висновки. На практиці маємо ситуацію, коли неможливим є досягнення позитивного результату z_i для одного суб'єкта СВО за наявності негативного результату для іншого. Це дозволяє констатувати той факт, що можливою є побудова математичної залежності загального кінцевого результату Z від чотирьох проміжних результатів z_i по кожному суб'єкту СВО, що перебувають між собою у прямо пропорційній залежності. Прямо пропорційна залежність між результатами суб'єктів СВО означає, що при збільшенні (зменшенні) однієї величини у кілька разів у стільки ж разів збільшується (зменшується) інша величина. Таким чином, зможемо пов'язати чотири результати по кожному суб'єкту СВО у необхідному пропорційному відношенні для досягнення кінцевої мети, тобто реалізації місії ВО – це сполучення інтересів усіх суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алиев, В. Г. Теория организации / В. Г. Алиев. – М.: Экономика, 2003. – 431 с.
2. Демчук, О. Н. Теория организации / О. Н. Демчук, Т. А. Ефремова. – М.: Флинта: МПСИ, 2009. – 264 с.
3. Соловьев, В. С. Теория социальных систем: монография. В 3-х томах / В. С. Соловьев. – Новосибирск, 2005. – Т. 1: Теория организации социальных систем. – 480 с.
4. Почтовюк, А. Б. Концептуальні основи менеджменту вищої освіти. Розділ 1.9. / А. Б. Почтовюк // Економіка і управління: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: колективна монографія. – Кременчук: ТОВ «Кременчуцька міська друкарня», 2013. – С. 61 – 66.
5. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Н. Н. Трубников. – М.: Высшая школа, 1968. – 148 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2004. – 544 с.

УДК 371

Почтовюк Андрій Борисович, кандидат наук з державного управління, декан факультету економіки й управління. Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського. **Діагностика атрибутів раціональності діяльності вищої освіти.** Розглянуто вихідні умови проведення аналізу атрибутів раціональності діяльності вищої освіти. Визначено визнання наявності діалектичного дуалізму у взаємодії цілей – механізмів – результатів по кожному суб'єкту системи вищої освіти (особистості (споживача), суспільства (держави), ринку праці та вищої освіти).

Ключові слова: вища освіта, система вищої освіти, атрибути раціональності, кубічна раціоналістична модель.

УДК 371

Почтовюк Андрей Борисович, кандидат наук государственного управления, декан факультета экономики и управления. Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского. **Диагностика атрибутов рациональности деятельности высшего образования.** Рассмотрены исходные условия проведения анализа атрибутов рациональности деятельности высшего образования. Определено признание наличия диалектического дуализма во взаимодействии целей – механизмов – результатов по каждому субъекту системы высшего образования (личности (потребителя), общества (государства), рынка труда и высшего образования).

Ключевые слова: высшее образование, система высшего образования, атрибуты рациональности, кубическая модель рационализма.

UDK 371

Pochtovyuk A., PhD in Public Administration, dean of faculty of economy and management. Kremenchug Mikhailo Ostrogradsky National University. **Diagnostic attributes of rational activity of higher education.** In article initial conditions of carrying out diagnostics of attributes of rationality of activity of the higher education are considered. Recognition of existence of dialectic dualism in interaction of the purposes-mechanisms-results on each subject of system of the higher education (the personality (consumer), society (state), a labor market and the higher education) is defined

Keywords: higher education, system of the higher education, attributes of rationality, cubic model of rationalism.